

ISSN 2786-6734 (Print)
ISSN 2786-6742 (Online)

Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці II

Acta Academiae Beregsasiensis. Economics

Науковий журнал

Випуск 3

Берегове 2023

"Acta Academiae Beregsasiensis. Economics" засновано у листопаді 2021 р. та видається за рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту імені Ф.Ракоці ІІ.

Науковий журнал виходить два рази на рік.

Видання включено до «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» Категорії «Б», наказом Міністерства освіти і науки України № 768 від 20.06.2023 р.
Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту імені Ф.Ракоці ІІ (протокол №8 від 31.08.2023 р.)

Редакційна колегія:

Головний редактор – *Бачо Роберт*, д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту, ЗУІ імені Ф. Ракоці ІІ, Україна;

Перший заступник головного редактора – *Пойда-Носик Ніна*, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і аудиту, ЗУІ імені Ф. Ракоці ІІ, Україна;

Заступник головного редактора, відповідальний редактор – *Макарович Вікторія*, к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, ЗУІ імені Ф. Ракоці ІІ, Україна;

Заступник головного редактора, відповідальний секретар – *Лоскоріх Габрієлла*, доктор з філософії з обліку і оподаткування, заступник завідувача кафедри обліку і аудиту, ЗУІ імені Ф. Ракоці ІІ, Україна.

Члени редакційної колегії:

Орлов Ігор – д.е.н., професор, академік Академії економічних наук України, ЗУІ імені Ф. Ракоці ІІ, Україна;

Внукова Наталія – д.е.н., проф., заслужений економіст України, професор кафедри митної справи та фінансових послуг, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна;

Живко Зінаїда – д.е.н, проф, професор кафедри менеджменту, Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна; *Коваленко Юлія* – д.е.н, проф, завідувач кафедри фінансових ринків та технологій, Державний податковий університет, Україна; *Бондарук Таїсія* – д.е.н, проф, заслужений економіст України, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національна академія статистики, обліку та аудиту, Україна; *Завербний Андрій* – д.е.н, професор, професор кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності Національного університету «Львівська політехніка», Україна;

Вдовенко Наталія – д.е.н., професор, завідувач кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна; *Новіченко Людмила* – к.е.н, доц., доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування, Національна академія статистики, обліку та аудиту, Україна;

Феньвеш Вероніка – габілітований доктор наук з галузі економіки, професор, Дебреценський університет, Угорщина; *Махова Рената* – габілітований доктор наук з галузі економіки, доцент, Університет Й. Шельє, Словацька Республіка; *Ілеш Балінт Чобо* – к.е.н, професор, Університет Яноша Наймана, Угорщина;

Дунай Анна – доктор філософії з галузі економіки, професор, Університет Яноша Наймана, Угорщина; *Петі Мартон* – доктор наук з галузі економіки, віце-президент, Національний інститут стратегічних досліджень Угорщини, кафедра соціально-економічної географії та планування міста, Університет Корвінус, Угорщина; *Сас Левенте* – доктор наук з галузі економіки, професор, заступник декана факультету Економіки та бізнес-адміністрування, Клузький університет імені Бабеша-Бойяї, Румунія.

УДК 330

A19

Acta Academiae Beregsasiensis. Economics : наук. журн. / редкол. : Р. Бачо, Н. Пойда-Носик, В. Макарович; Закарпат. угор. ін-т імені Ф. Ракоці ІІ. Берегове, 2023. Вип. 3 (2023). 401 с. Текст укр., англ., угор.

Науковий журнал „Acta Academiae Beregsasiensis. Economics.” розрахований на науковців, докторантів, аспірантів, практиків та широкого кола читачів, які цікавляться проблематикою в галузі економічних наук. Статті публікуються на умовах міжнародної ліцензії [Creative Commons Attribution 4.0.](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

Серія КВ №25089-15029Р від 08.11.2021 р.

Засновник наукового журналу:

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ.

Адреса: 90202 м. Берегове, пл. Кошута, буд.6.

Офіційний сайт наукового журналу:

<https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe>

ISSN 2786-6734 (Print)

ISSN 2786-6742 (Online)

© Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, 2023

ISSN 2786-6734 (Print)
ISSN 2786-6742 (Online)

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Acta Academiae Beregsasiensis. Economics

Tudományos folyóirat

3. szám

Beregszász 2023

Az "Acta Academiae Beregsasiensis. Economics" tudományos folyóirat 2021-ben lett alapítva, és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa határozata alapján jelenik meg.

A tudományos folyóirat évente kétszer jelenik meg.

A **Folyóirat** az Ukrán Oktatási és Tudományos Minisztérium 2023. június 20-án kelt 768. számú rendelete alapján „B” kategóriájú folyóiratnak minősül, melyben publikálhatóak az ukrainai fokozatszerzéshez szükséges tudományos eredmények.

Kiadáshoz ajánlotta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa (2023. augusztus 31-i 8. sz. jegyzőkönyv)

Szerkesztőbizottság:

Főszerkesztő – *Prof. Dr. Bacsó Róbert*, közgazdaságtudományok nagydoktora, professzor, Számvitel és Auditálás Tanszék vezetője, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna.

Általános főszerkesztő-helyettes – *Prof. Dr. Pojda-Noszik Nina*, közgazdaságtudományok nagydoktora, professzor, Számvitel és Auditálás Tanszék professzora, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna.

Főszerkesztő-helyettes, felelős szerkesztő – *dr. Makarovics Viktória*, gazdaságtudomány kandidátusa, egyetemi docens, Számvitel és Auditálás Tanszék docense, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna.

Főszerkesztő-helyettes, felelős titkár – *dr. Loszkorih Gabriella*, PhD, tanszékvezető helyettes, Számvitel és Auditálás Tanszék, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna.

Szerkesztőbizottság:

Prof. Dr. Orlov Igor – gazdaságtudományok nagydoktora, professzor, az Ukrainai Közgazdaságtudományi Akadémia akadémikusa, II. RFKMF, Ukrajna; *Prof. Dr. Vnukova Natália* – közgazdaságtudományok nagydoktora, professzor, Ukrajna tiszteletbeli közgazdásza, Vám és Pénzügyi Szolgáltatások Tanszékének professzora, Szemen Kuznyec Harkovi Nemzeti Gazdaságtudományi Egyetem, Ukrajna; *Prof. Dr. Zivko Zinaida* – közgazdaságtudományok nagydoktora, professzor, Menedzsment Tanszék professzora, Lembergi Állami Belügyi Egyetem, Ukrajna; *Prof. Dr. Kovalenko Julia* – közgazdaságtudományok nagydoktora, professzor, Pénzügyi Piacok és Technológiák Tanszék professzora, Állami Adóegyetem, Ukrajna; *Prof. Dr. Bondárúk Tajiszija* – közgazdaságtudományok nagydoktora, professzor, Ukrajna tiszteletbeli közgazdásza, Pénzügyek, Bank és Biztosítás Tanszék vezetője, Nemzeti Statisztikai, Számviteli és Auditálási Akadémia, Ukrajna; *Prof. Dr. Záverbnij András* – közgazdaságtudományok nagydoktora, professzor, Külgazdasági és Vámtevékenység Tanszék professzora, Lembergi Nemzeti Politechnikai Egyetem, Ukrajna; *Prof. Dr. Vdovenkó Natália* – közgazdaságtudományok nagydoktora, professzor, Globális Közgazdaság Tanszék vezetője, Ukrajna Nemzeti Bioerőforrás- és Természetgazdálkodási Egyetem, Ukrajna; *dr. Novicsenko Ljudmila* – gazdaságtudomány kandidátusa, egyetemi docens, Számvitel, Auditálás és Adózás Tanszék docense, Nemzeti Statisztikai, Számviteli és Auditálási Akadémia, Ukrajna; *Dr. habil. Fenyves Veronika* - PhD, egyetemi tanár, tanszékvezető, oktatási dékánhelyettes, Gazdaságtudományi Kar, Számviteli és Pénzügyi Intézet, Kontrolling Tanszék, Debreceni Egyetem, Magyarország; *Dr. habil. Ing. Machová Renáta* – PhD, rektorhelyettes, egyetemi docens, Selye János Egyetem, Szlovákia; *Dr. Illés Bálint Csaba* - PhD, egyetemi tanár, Neumann János Egyetem, Magyarország; *Dr. Dunai Anna* - PhD, egyetemi tanár, Neumann János Egyetem, Magyarország; *Dr. Péti Márton* - PhD, Nemzetstratégiai Kutatóintézet Kutatási, elnökhelyettes; egyetemi docens, Gazdaságföldrajz és városfejlesztés tanszék, Budapesti Corvinus Egyetem, Magyarország; *Dr. Szász Levente* - PhD, egyetemi tanár, dékánhelyettes, Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi Magyar Intézet, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Románia.

ETO 330

A19

Acta Academiae Beregsasiensis. Economics: tudományos folyóirat / szerk.: R. Bacsó, N. Pojda-Noszik, V. Makarovics. II. RFKMF. Beregszász, 2023. 3. szám (2023). 401 c.

Az „Acta Academiae Beregsasiensis. Economics.” tudományos folyóiratban a doktoranduszok, posztgraduális hallgatók, kutatók és gyakorlati szakemberek tudományos kutatásait tesszük közzé. A tanulmányok [Creative Commons Attribution 4.0.](#) c. nemzetközi licence alapján jelennek meg

A nyomtatott tömegetájékoztatói eszközök állami nyilvántartásba vételéről szóló igazolás száma

KB 25089-15029P 2021. november 8.

Tudományos folyóirat alapítója:

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Cím: 90202, Beregszász, Kossuth tér 6.

A tudományos folyóirat hivatalos honlapja:

<https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe>

ISSN 2786-6734 (Print)

ISSN 2786-6742 (Online)

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2023

ISSN 2786-6734 (Print)
ISSN 2786-6742 (Online)

**Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College
of Higher Education**

Acta Academiae Beregsasiensis. Economics

Scientific journal

Volume 3

Berehove 2023

„Acta Academiae Beregsasiensis. Economics” was founded in November, 2021 and is published by the decision of the Scientific Council of the Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education.

The scientific journal is published twice a year.

The **journal** is included in Category "B" according to the "**List of scientific professional editions of Ukraine**, in which the results of dissertations for the degree of Doctor of Science and Ph.D. can be published", by order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 768 dated 20.06.2023.

Recommended for publication by the Academic Council of the Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education (protocol No. 8 dated August 31, 2023)

Editorial board:

Editor-in-Chief – *Bacho Robert*, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Accounting and Auditing, FR II THCHE, Ukraine;

First Deputy Editor-in-Chief – *Poyda-Nosyk Nina*, Doctor of Economics, Professor, Professor at the Department of Accounting and Auditing, FR II THCHE, Ukraine;

Deputy Editor-in-Chief, managing Editor – *Makarovykh Viktoriia*, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Accounting and Auditing, FR II THCHE, Ukraine.

Deputy Editor-in-Chief, responsible secretary – *Gabriella Loskorikh*, Candidate of Economic Sciences, Deputy Head of the Accounting and Auditing Department, FR II THCHE, Ukraine

Editorial Board Members:

Ihor Orlov - Doctor of Economics, Professor, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine, FR II THCHE, Ukraine; *Nataliia Vnukova* - Doctor of Economics, Professor, Honored Economist of Ukraine, Professor at the Department of Customs Affairs and Financial Services, Symon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine; *Zinaida Zhyvko* - Doctor of Economics, Professor, Professor at the Department of Management, Lviv State University of Internal Affairs, Ukraine; *Yuliia Kovalenko* - Doctor of Economics, Professor, Professor at the Department of Financial Markets and Technologies, State Tax University, Ukraine; *Taisiia Bondaruk* - Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance, Banking and Insurance, National Academy of Statistics, Accounting and Audit, Ukraine; *Andriy Zaverbnyj* - Doctor of Economics, Professor, Professor at the Department of Foreign Trade and Customs of the Lviv Polytechnic National University, Ukraine; *Natalia Vdovenko* - Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Global Economy, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine; *Liudmyla Novichenko* - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Accounting, Auditing and Taxation, National Academy of Statistics, Accounting and Audit, Ukraine; *Fenyves Veronika* - Habilitated Doctor of Sciences in Economics, Head of the Department of Controlling, University of Debrecen, Hungary; *Makhova Renata* - Habilitated Doctor of Sciences in Economics, Associate Professor, J. Selye University, J. Selye University, Slovak Republic; *Illés Bálint Csaba* - Candidate of Sciences in Economics, Professor, John von Neumann University, Hungary; *Dunay Anna* - Doctor Philosophy in Economics, Professor, John von Neumann University, Hungary; *Peti Marton* - Doctor Philosophy in Economics, vice-president, Research Institute for National Strategy, Hungary; associate professor, department of geography and planning, corvinus university of budapest, Hungary; *Szász Levente* – Doctor of Management, Professor, Deputy Dean at the Faculty of Economics and Business Administration, Babeş-Bolyai University, Romania.

UDC 330

A19

Acta Academiae Beregsasiensis. Economics: scientific journal / editor. : R. Bacho, N. Poyda-Nosyk, V. Makarovykh. FR II THCHE. Berehove, 2023. Vol. 3 (2023) 401 p. Text Ukrainian, English, Hungarian.

Scientific journal "Acta Academiae Beregsasiensis. Economics." intended for scientists, doctoral students, post-graduate students, practitioners and a wide range of readers who are interested in issues in the field of economic sciences. Articles are published under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) International License.

*State registration certificate of a printed mass media
Series KV No. 25089-15029P dated November 8, 2021.*

The founder of the scientific journal is

Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education.

Correspondence address: Kossuth sq.6, Berehove, Zakarpattia region, Ukraine, 90202

The official website of the scientific journal:

<https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe>

ISSN 2786-6734 (Print)

ISSN 2786-6742 (Online)

© Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, 2023



ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. НАЦІОНАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Вдовенко Н., Коваль В., Зось-Кіор М. Регулювання сільського розвитку для імпортозаміщення аграрної продукції з урахуванням децентралізації та впливу міжнародної торгівлі	13
Ганусич В., Солнокі П. Кореляційний аналіз інфляції та безробіття в Україні та країнах Європейського союзу	25
Потокі Г., Лоскоріх Г., Перчі О. Виклики менеджменту мікро- та малих підприємств: статистичний аналіз в Україні та Угорщині	39
Толмейнер Г., Гашпар Ш., Товт М. Оцінка бережливості процесів вирощування молочних корів із розробкою математичної моделі	54
Нікош Б.-Р., Керестуш Г., Панкотай Ф.-М. Аналіз маркетингової діяльності угорських постачальників сфери розміщення та малих підприємств громадського харчування у соціальних мережах на основі Lean-принципів	65
Макларі Е. Економічне порівняння класичних автомобілів з електромобілями	75
Еперьські З. Енергетична економіка Угорщини та Австрії в умовах трансформації глобального середовища	86
Горват А.-Б. Використання хмарних рішень та аналіз їх впливу на угорський малий та середній бізнес	101
Барабашне Карпаті Д., Чакне Філеп Ю. Компетенції студентів та очікування роботодавців щодо компетентностей у підготовці вчителів з економіки	112
Феєш Н. Стан української економіки під час епідемії коронавірусу	122
Мохачі М., Феньеш Г. Кар'єрні та сімейні плани студентів вищої освіти як фактори ризику для управління персоналом їхніх майбутніх роботодавців	140
Боджаар-Урбан Є., Барці Ю. Економічна ефективність інновацій в закладах культури: на прикладі музеїв	158
Череп А., Воронкова В., Андрюкайтене Р. Денисенко М. Соціально-економічна безпека у контексті міжнародного економічного клімату задля забезпечення конкурентоспроможності економіки	172
Череп О., Бехтер Л., Таболкін В. Методи безперервного професійного розвитку персоналу підприємств	180



РОЗДІЛ 2. ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА

Бачо Р., Вірліч Ш. Аналіз бізнес-процесів компанії: досвід в Україні та міжнародна практика	188
Пойда-Носик Н., Неймет Е., Калман Б.-Г. Конативний підхід до формування фінансової особистості	201
Кучеркова С., Матвієнко Г. Державна підтримка та регуляторні заходи для розвитку штучного інтелекту в енергетичному секторі України	215
Будої Е. Деніч Е. Фінансова сміливість покоління Z	227
Кереші Л.-І., Максим Дьєрдьне Надь Т. Пенсійна система Угорщини: демографічні виклики та превентивні заходи для їх подолання	242
Огородник В., Варцаба В., Макарович В. Капітальні інвестиції в нерухомість України у сучасних реаліях	258
Піоноро Р., Шебештьєн З. Інтегративний огляд критеріїв ранжування управління портфелем проєктів для розуміння процесу прийняття рішень	271
Олейнікова Л., Лищенко О. Європейський досвід формування механізмів зменшення адміністративного навантаження на платників податків	288

РОЗДІЛ 3. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

Хомин П. Капітал і податкова політика: камо грядеши?	299
Вигівська І., Грицак О., Шебештьєн Е. Організаційно-методичне забезпечення бухгалтерського обліку та аудиту операцій з інвестиційною нерухомістю	308
Фіреді-Філеп Ю., Варконіне Югас М. Облік доходів за національними та міжнародними стандартами в Угорщині	328
Кошіль А., Мельянова Л. Управлінська звітність в інформаційно-технологічному забезпеченні	338
Лоскоріх Г. Особливості професії податкового консультанта в Угорщині	345
Стащенко Ю., Гавриловський О. Міжнародний досвід з питань трансфертного ціноутворення	358
Борзан А., Кардош Б. Оцінка здобувачами викладання облікових дисциплін із застосуванням цифрових технологій	368
Товт Е., Вереш Д. Деякі особливості функціонування та управління церквами в Угорщині: облікові аспекти	382
Вимоги до оформлення публікацій	393



TARTALOM

1.FEJEZET. NEMZETI ÉS REGIONÁLIS GAZDASÁG

Vdovenkó N., Kovály V., Zosz-Kior M. Vidékfejlesztés szabályozása a mezőgazdasági termékek import helyettesítésére, figyelembe véve a decentralizációt és a nemzetközi kereskedelem befolyását	13
Hanuszics V., Szolnoki P. Az infláció és a munkanélküliség közti korreláció elemzés Ukrajnában és az Európai Unió országaiban	25
Pataki G., Loszkorih G., Pércsi O. A mikro- és kisvállalkozások menedzsment kihívásai: statisztikai elemzés Ukrajnában és Magyarországon	39
Thalmeiner G., Gáspár S., Tóth M. A tejelő tehenek nevelési folyamatainak takarékoságának értékelése matematikai modellezés segítségével	54
Nyikos B.-R., Keresztes G., Pankotay F.- M. A magyar szállásadók és vendéglátó kkv-k közösségi média marketing tevékenységének elemzése a LEAN elvek alapján	65
Maklári E. A hagyományos meghajtással működő és az elektromos autók gazdasági összehasonlítása	75
Eperjesi Z. Magyarország és Ausztria energiagazdasága az átalakulóban lévő globális környezetben	86
Horváth Á-B. A magyarországi KKV-k által alkalmazott felhő-alapú megoldások és annak hatásainak elemzése	101
Barabásné Kárpáti D., Csákné Filep Ju. Hallgatói kompetenciák és munkáltatói kompetenciaelvárások a közgazdásztanár-képzésben	112
Fejes N. Az Ukrán gazdaság helyzete a koronavírus-járvány idején	122
Mohácsi M., Fényes H. Felsőoktatási hallgatók karrier- és családtervei, mint kockázati tényezők jövőbeli munkaadók HR-menedzsmentje számára	140
Bodzsár-Urbán É., Bárczi Ju. A kulturális intézmények innovációinak gazdasági eredményessége: a múzeumok példáján	158
Cserep A., Voronkova V., Andrukájtene R, Deniszenkó M. Társadalmi-gazdasági biztonság a nemzetközi gazdasági környezet összefüggéseiben a gazdaság versenyképességének biztosításához	172
Cserep O., Behter L., Tabolkin V. A vállalati személyzet folyamatos szakmai fejlődésének módszerei	180



2. FEJEZET. PÉNZÜGY ÉS BANK

Bacsó R., Virlics S. A vállalat üzleti folyamatainak elemzése: Ukrajnai tapasztalat és nemzetközi gyakorlat	188
Poyda-Nosyk N., Németh E., Kálmán B.-G. A pénzügyi személyiség célzott vizsgálata három korcsoportban	201
Kucserková Sz., Mátvienko G. Állami támogatás és szabályozási intézkedések a mesterséges intelligencia fejlesztésére az ukrán energiaszektorban	215
Budai E. Denics E. A Z generáció pénzügyi bátorsága	227
Kőrössy L.-I., Makszim Györgyné Nagy T. Magyarország nyugdíjrendszere, demográfiai trendekből adódó kihívásai és az azokkal szembeni intézkedések	242
Ohorodnik V., Varcaba V., Makarovics V. Tőkebefektetések a jelenkori ukrajnai ingatlanpiacon	258
Pionório P., Sebestyén Z. A projektportfólió-kezelés rangsorolási kritériumainak integrált áttekintése a döntéshozatali folyamat megértéséhez	271
Olejnikova L., Liscenkó O. Európai tapasztalatok az adófizetők adminisztratív költségeit csökkentő mechanizmusok kialakításában	288

3. FEJEZET. SZÁMVITEL ÉS ADÓÜGY

Homin P. Tőke- és adópolitika: merre jár?	299
Vigivszka I., Hricák O., Sebestény E. Befektetési ingatlannal lebonyolított ügyletek könyvelésének, könyvvizsgálatának szervezési és módszertani támogatása	308
Füredi-Fülöp Ju., Várkonyiné Juhász M. Bevétel elszámolás a magyar nemzeti és a nemzetközi számviteli szabályozásban	328
Kosily A., Melyánkova L. Vezetői jelentéskészítés az információs technológiai támogatás rendszerében	338
Loszkorih G. Az adótanácsadói szakma sajátosságai Magyarországon	345
Sztasenkó J., Havrolovszkij O. Nemzetközi transzferárazási tapasztalat	358
Borzán A., Kardos B. A digitális módszerekkel támogatott számvitel tanítás hallgatói minősítése	368
Tóth E., Vörös Gy. Az egyházi működés és gazdálkodás néhány sajátossága Magyarországon: számviteli aspektusok	382
Publikációs követelmények	393



CONTENT

CHAPTER 1. NATIONAL AND REGIONAL ECONOMY

Vdovenko N., Koval V., Zos-Kior M. Regulation of agricultural development for import substitution of agricultural products taking into account decentralization and impact of international trade	13
Hanusych V., Solnoki P. Correlational analysis of inflation and unemployment in Ukraine and the countries of the European Union	25
Pataki G., Loskorikh G., Perchy O. Managerial challenges for micro and small enterprises: statistical analysis in Ukraine and Hungary	39
Thalmeiner G., Gáspár S., Tóth M. Lean performance evaluation of dairy cow farming processes with mathematical model development	54
Nyikos B.-R., Keresztes G., Pankotay F.-M. Analysis of social media marketing activities of Hungarian accommodation providers and catering SME's from the aspect of lean principles	65
Maklári E. Economic comparison between conventionally powered and electric cars	75
Eperjesi Z. The energy economy of Hungary and Austria in the conditions of the transformation of the global environment	86
Horváth Á-B. Cloud-based solutions used by hungarian SMEs and analysis of its effects	101
Barabásné Kárpáti D., Csákné Filep Ju. Competences of students and expectations of employers regarding competencies in the training of teachers in economics.	112
Fejes N. The situation of the Ukrainian economy during the coronavirus pandemic	122
Mohácsi M., Fényes H. Career and Family Plans of Higher Education Students as Risk Factors for their future employers' HR Management	140
Bodzsár-Urbán É., Bárczi Ju. Economic efficiency of innovations in cultural institutions: the case of museums	158
Cherep A., Voronkova V., Andriukaitene R., Denysenko M. Socio-economic security in the context of the international economic climate to ensure the competitiveness of the economy	172
Cherep O., Bexhter L., Tabolkin V. Methods of continuous professional development of enterprise personnel	180



CHAPTER 2. FINANCE AND BANKING

Bacho R., Virlich S. Analysis of company's business processes: experience in Ukraine and international practices	188
Poyda-Nosyk N., Németh E., Kálmán B.-G. A conative approach to financial personality	201
Kucherkova S., Matvienko G. State support and regulatory measures for the development of artificial intelligence in the energy sector of Ukraine	215
Budai E., Denich E. The financial bravery of generation Z	227
Kőrössy L.-I., Makszim Györgyné Nagy T. Hungary's pension system: demographical challenges and preventive measures	242
Ohorodnyk V., Vartsaba V., Makarovych V. Real Estate Capital Investments in Ukraine in the Modern Realities	258
Pionório P., Sebestyén Z. An integrative review of project portfolio management ranking criteria - understanding better the decision-making process	271
Oleynikova L., Lyshchenko E. European experience of reducing the administrative burden on taxpayers	288

CHAPTER 3. ACCOUNTING AND TAXATION

Khomyn P. Capital and tax policy: Quo Vadis?	299
Vyhivska I., Hrytsak O., Shebeshten E. Organizational and methodological support for accounting and auditing of the investment real estate transactions	308
Füredi-Fülöp Ju., Várkonyiné Juhász M. Accounting of revenue in Hungarian national and international accounting regulations	328
Koshil A., Meliankova L. Managerial reporting in information technology support	338
Loskorikh G. Features of the tax consultant profession in Hungary	345
Stashenko Yu., Gavrylovskiy O. International experience in transfer pricing	358
Borzán A., Kardos B. Students' opinion of digital accounting teaching	368
Tóth E., Vörös Gy. Some features of church operation and management in Hungary: accounting aspects.	382
General requirements for manuscripts	393



DOI <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2023-3-201-214>
УДК 336: 330.16 (439)

Ніна ПОЙДА-НОСИК

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і аудиту
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II,
Берегове, Україна
ORCID ID: 0000-0002-5378-8028
Scopus Author ID: 57223373444

Ержебет НЕЙМЕТ

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри комунікацій,
Будапештський столичний університет прикладних наук,
Будапешт, Угорщина,
ORCID ID: 0000-0003-4427-9827
Scopus Author ID: 16480949000

Ботонд Гейзо КАЛМАН

доктор філософії з менеджменту, викладач Інституту бізнесу,
Університет Яноша Кодолані,
Секешфегервар, Угорщина,
ORCID ID: 0000-0001-8031-8016
Scopus Author ID: 57215096515

КОНАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ОСОБИСТОСТІ

***Анотація.** У статті представлено результати емпіричного дослідження фінансової культури населення Угорщини, яке проводилося у формі анкетування цільової аудиторії через веб-сайт фонду Money Compass протягом 2015-2022 років. Завдання дослідження полягало в тому, щоб створити набір даних, який допоможе дослідити основу фінансової поведінки та дасть змогу оцінити її якісні характеристики, властиві різним віковим групам. Для обробки даних в опитувальниках застосовано шкалу Лікерта. Відбір суджень для шкали проводився в процесі пілотного дослідження, для чого був створений початковий перелік несуперечливих, простих у формулюваннях, однозначних для сприйняття тверджень. Для вимірювання внутрішньої узгодженості пунктів анкет застосовано коефіцієнт альфа Кронбаха. Безкоштовні та анонімні онлайн-анкети, розроблені для дорослих, старшокласників і дітей, розглядають моделі фінансової поведінки різних вікових груп респондентів, їх причини та наслідки цієї поведінки. У даному дослідженні представлено результати опитування майже 50 тис. респондентів, які зібрані та опрацьовані з 2015 року. Шляхом статистичного аналізу відповідей досліджено компоненти та розвиток фінансової особистості в кожній віковій групі. Дослідження дозволяє зрозуміти фінансові звички, ставлення, найбільш специфічні проблеми та стратегії подолання цих проблем серед угорців (молодь, діти та дорослі), розкриває аспекти фінансової особистості та допомагає скласти карту для тих груп, чия підготовка та освіта у сфері особистих фінансів є особливо важливою. Розроблені авторами анкети допомагають побудувати концепцію фінансової особистості, водночас пропонуючи учасникам опитування шляхи покращення своєї фінансової культури та розвитку здатності приймати рішення. У світлі отриманих даних в Угорщині було започатковано семирічну*

державну стратегію підвищення фінансової обізнаності людей, а економічна освіта стала обов'язковим компонентом національної базової навчальної програми. Численні освітні організації використали результати дослідження під час розробки своїх навчальних курсів. Нинішньою метою дослідницької групи є ширша інтернаціоналізація анкети, яка досі була розповсюджена лише в Угорщині, і перекладена на англійську та українську мови.

Ключові слова: фінансова грамотність, фінансова поведінка; мотивація; анкетування; валідація.

JEL Classification: A2, D4

Absztrakt. A cikk bemutatja a magyar lakosság pénzügyi kultúrájának empirikus kutatási eredményeit, melyek alapjául egy 2015–22 közötti, a Pénziránytű Alapítvány honlapjáról elérhető kérdőíves lekérdezés szolgált. A tanulmány feladata az volt, hogy létrehozzon egy olyan adatsort, mely segítheti nyomon követni a pénzügyi magatartás mozgatórugóit és lehetővé tegye a minőségi jellemzőinek kiértékelését különböző korcsoportokra. Az állítások kiválasztása a skála számára egy pilot tanulmány segítségével történt, mely segített abban, hogy egyszerűen megfogalmazott, félreérthetetlen állításokból álló gyűjtemény jöhessen létre. A Cronbach-alfa együtthatót használták a szerzők a kérdőív elemei belső összetételének mérésére. A szabadon elérhető anonim online kérdőívek felnőttek, középiskolások és gyermekek számára külön-külön vizsgálják a különböző korú kitöltők pénzügyi viselkedésmintázatait, illetve azok okait és következményeit. Ez a tanulmány majdnem 50000 kitöltő eredményeit mutatja be, melyeket 2015 óta gyűjtöttek és dolgoztak fel. A pénzügyi személyiség összetevőit és alakulását a válaszok statisztikai feldolgozásával vizsgálták. A tanulmány lehetővé teszi a pénzügyi szokások, attitűdök és az ezekkel kapcsolatos, magyar emberekre jellemző problémák és megoldási lehetőségeik megértését, valamint feltárja a pénzügyi személyiség nézőpontjait, miközben a kutatás résztvevői számára megoldási lehetőségeket kínál arra, hogy fejlesszék a pénzügyi kultúrájukat és fejlesszék a döntéshozó képességüket. A megszerzett adatok tükrében egy hét évre szóló állami stratégia indult Magyarországon azzal a céllal, hogy növeljék az emberek pénzügyi tudatosságát, így a gazdasági oktatás kötelező összetevő lett a nemzeti alaptantervben. Számptalan oktatási intézmény használta a kutatás eredményeit, amikor kifejlesztette a képzési terveit. A kutatócsoport jelenlegi célja a kérdőív szélesebb körű nemzetköziesítése, melyet eddig még csak Magyarországon terjesztette, illetve angolra és ukránra fordítottak le.

Kulcsszavak: pénzügyi műveltség; pénzügyi magatartás; motiváció; kérdőíves felmérés; validálás.

Abstract. The article presents the empirical study results of the financial culture of the Hungarian population, which was conducted in the form of the target audience survey through the website of the Money Compass Foundation during 2015-2022. The task of the study was to create a data set that would help to investigate the basis of financial behavior and make it possible to assess its qualitative features typical for different age groups. The Likert scale was used for data processing in the questionnaires. The selection of judgments for the scale was carried out in the process of a pilot study, for which an initial list of uncontroversial, simple in wording, unambiguous for perception statements was created. Cronbach's alpha coefficient was used to measure the internal consistency of questionnaire items. Free and anonymous online surveys, designed for adults, high school students and children, examine the financial behavior patterns of different age groups of respondents, their causes and consequences of these behaviors. This study presents the results of a survey of almost 50,000 respondents, which have been collected and processed since 2015. The components and development of financial personality in each age group were investigated by means of statistical analysis of answers. The study enables understanding of financial habits, attitudes, most specific problems and strategies to overcome these problems among Hungarians (youth, children and adults), reveals aspects of financial personality and helps map out those groups whose training and education in the field of personal finance is particularly important. The questionnaires developed by the authors help build the concept of financial personality, while offering survey participants ways to improve their financial culture and develop decision-making abilities. In the light of the obtained data, a seven-



year state strategy to increase people's financial awareness was launched in Hungary, and economic education became a mandatory component of the national basic curriculum. Numerous educational organizations have used the results of the research when developing their training courses. The current goal of the research group is the wider internationalization of the questionnaire, which has so far been distributed only in Hungary, and translated into English and Ukrainian.

Key words: financial literacy, financial behavior; motivation; survey; validation.

Постановка проблеми. Для добробуту населення, фінансової безпеки держави та загалом національної економіки країни важливе значення мають фінансові рішення громадян, які часто є недостатньо обґрунтованими або базуються на невірних тлумаченнях сучасних фінансових категорій. Потреба у комплексних фінансових знаннях, щоб зрозуміти дедалі складніші фінансові продукти та послуги, кількісно оцінити ризики, а також сформулювати власні потреби в цілому, є особливо актуальною в умовах турбулентного фінансового середовища.

Підвищення рівня фінансової грамотності населення має велику актуальність у сучасному світі з кількох причин. По-перше, зростає необхідність особистої відповідальності кожного громадянина за своє майбутнє й індивідуальна фінансова відповідальність набуває все більшої ваги. Населення повинно самостійно приймати рішення про купівлю, кредитування, інвестування, пенсійне забезпечення та інші фінансові аспекти. Недостатня фінансова грамотність може призвести до серйозних фінансових проблем для особистих фінансів і загального добробуту суспільства.

По-друге, зростають ризики фінансового шахрайства як глобального економічного явища і, як наслідок, актуалізується проблема захисту від фінансових злочинів. Люди з недостатнім рівнем фінансової грамотності можуть стати жертвами маніпуляцій та шахрайських схем. Знання основ фінансів допоможуть людям розрізняти легітимні фінансові пропозиції від шахрайських і захистити свої фінансові інтереси.

І нарешті, по-третє, фінансово грамотне населення сприяє загальній економічній стабільності країни. Коли люди розуміють фінансові процеси та можуть приймати розсудливі рішення, економіка має більшу ймовірність росту і менше шансів потрапити у фінансові кризи.

Оскільки розвиток фінансової грамотності є спільним інтересом усіх учасників економіки, виникає необхідність вивчення стану фінансової культури, її соціально-демографічних передумов, мотивації та фінансової вразливості населення, і власне, створення в населення певної соціально-психологічної установки (*attitude*) стосовно фінансів. Установка являє собою внутрішню психологічну готовність до конкретних дій, в основі якої лежать, як мінімум, три компоненти: когнітивний, емоційний і конативний (поведінковий). Дослідження саме конативного компоненту передбачає вивчення як усвідомленої поведінки, так і поведінки на несвідомому або неусвідомлюваному рівні. Сюди можуть бути включені питання, пов'язані з вивченням мотивації, потреб, волі. Фактично

відбувається, як у випадку впливу реклами, підштовхування споживача до визначених й очікуваних від нього дій.

Вивченням стану розвитку фінансової грамотності населення в Угорщині займаються дослідники та науково-професійні партнери Будапештського столичного університету вже понад 10 років. До дослідницької групи увійшли й автори даного дослідження, які сфокусувалися на застосуванні конативного підходу до формування фінансової особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив фінансової поведінки особи на прийняття нею фінансових рішень знаходиться у площині досліджень науковців уже понад 50 років. К. Шанмугам [16] виявив, що особистісні риси згідно п'ятифакторної моделі особистості (*The Five Factor Model*) мають значний позитивний вплив на фінансову грамотність, фінансове ставлення, фінансову поведінку, фінансові знання та впливають на фінансові рішення. Дж. Харрісон [7] досліджував креативність, особистість, фінансову поведінку, ризиковану поведінку; ставлення до шахрайства, емоційний інтелект. Автори Ю. Сю, А. Беллер, Б. Робертс та Дж. Броун [19] досліджували, як особистісні риси п'ятифакторної моделі пов'язані з фінансовою особистістю молодих дорослих через вимірювання фінансових труднощів. Науковці С. Мосс, Е. Гафурі та Л. Сміт [10] досліджували, якою мірою емоційна нестабільність збігалася з фінансовою тривогою та необачною фінансовою поведінкою.

У ранніх наукових дослідженнях [3, 4] автори підходили до категорії фінансової поведінки з точки зору особистості. Пізніші дослідження [8, 9] були зосереджені на фінансових знаннях, поведінці, ставленні та розглядали фінансові рішення й діяльність як здібності. Це також був напрямок початкових угорських досліджень [11]. Матеріальні прояви фінансових рішень, наприклад наявність банківського рахунку, використання банківської картки, вимірюються на глобальному рівні за допомогою бази даних, створеної Деміргюц-Кунтом та його колегами в 2014 році та оновленої в 2018 році [5, 6]. Дж. Вагнер і В. Волстад [18] фокусувалися також на цьому аспекті, досліджуючи гендерні відмінності у фінансовій поведінці домогосподарств на основі великого репрезентативного для країни опитування про фінансову поведінку дорослих, знання та ставлення. Дж. Опініано та інші автори у праці [12] досліджували взаємодію між індивідуальною фінансовою поведінкою та просторовими факторами, що впливають на прийняття рішень, під час опитування домогосподарств на Філіппінах. М.Бхаргава та інші [1] спостерігали домінуючу роль фінансового ставлення, фінансової обізнаності та навичок, а також фінансової поведінки у фінансовій компетентності та модеруючу роль особистості у фінансових знаннях, поведінці, фінансовому ставленні та фінансових можливостях. Автори праці [2] визначили шість вимірів фінансових можливостей, а саме: використання цифрового банкінгу, ризик фінансових послуг, фінансові консультації, платіжний ризик, толерантність до ризику та фінансове ставлення. Дослідження [15] пропонує модель розвитку фінансової спроможності, об'єднуючи фінансові знання, фінансову самовпевненість,



фінансову поведінку та благополуччя в єдиний процес прийняття фінансових рішень.

Цікавим є підхід Отто П. [13] до класифікації людей у частині фінансової поведінки за чотирма параметрами витрат, які можна позначити як «загальний відпочинок», «регулярне обслуговування», «орієнтація на ризик» і «орієнтація на майбутнє».

Заслуговує на увагу праця Москаленка В.В. [20], в якій викладено концепцію чинників динаміки ідентичності у змінній ситуації, яка здійснена в ракурсі структурно-функціонального підходу. Окремий акцент зроблено автором на розкритті конативного компоненту у системі конструювання ідентичності особистості.

Сьогодні виникає новий напрямок досліджень, який зосереджується не на фінансовій поведінці, а власне на фінансовій особистості як феномену. Представники цієї течії шукають виміри, з яких можна описати структуру фінансової особистості. Наша дослідницька група під керівництвом Ержебет Немет з Угорщини розпочала цей шлях, досліджуючи фінансову особистість у різних вікових категоріях – серед дітей, учнів середньої школи та дорослих.

Формулювання цілей статті. Метою статті є представлення результатів порівняльного дослідження, спрямованого на розкриття вимірів визначення конативного компоненту ідентичності фінансової особистості в різних вікових групах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передісторія дослідження розпочалася в Угорщині в 2015 році. Дослідниками Будапештського столичного університету був розроблений опитувальник фінансової особистості для дорослої категорії населення, який було опубліковано на веб-сайті Фонду Rénzirányú (Money Compass – Грошовий компас). Протягом двох тижнів після його представлення анкету заповнили понад 3000 користувачів. Після цього було створено та оприлюднено на зазначеному веб-сайті ще дві анкети, адаптовані для учнів початкової та середньої школи: одну для молодших дітей (у 2018 році) та іншу для підлітків 14–18 років (2021). Враховуючи зацікавленість великої кількості респондентів та міжнародних партнерів, зміст анкети було перекладено на інші мови (українська, англійська).

До лютого 2022 року (коли почалася обробка) анкети заповнили 43337 осіб, серед яких 22933 дорослих, 15933 учнів початкової школи та 4471 учнів середньої школи. Після заповнення анкети респонденти отримували миттєвий зворотний зв'язок: на основі отриманого балу їх класифікували у заздалегідь визначену групу особистості. Надзвичайно мала кількість респондентів «вибули», оскільки миттєва оцінка була мотивуючою силою. Дізнавшись про позитивні риси своєї групи, вони отримали допомогу в розробці майбутньої фінансової стратегії. Зворотній зв'язок також привернув їх увагу до тих рис особистості, які можуть негативно вплинути на майбутні фінансові рішення.

Питання в анкетах були сформульовані як твердження на основі літератури та власного дослідницького досвіду. Згідно дослідницької етики, заповнення анкети є добровільним та анонімним, без запитань про демографічні

характеристики респондентів (стать, місце проживання). Виходячи з відповідей респондента, який заповнив анкету, можна визначити лише вікову групу. Всі питання в трьох анкетах були адаптовані до вікових особливостей цільової вікової групи. При цьому увага приділялася, щоб твердження про негативну поведінку не сприймалися негативно. Респондентів просили вказати, наскільки кожне твердження було специфічним для них за п'ятибальною шкалою Лайкерта. Для кожної відповіді 1 відповідала «зовсім не типово», а 5 — «дуже типово». У кожному з трьох опитувальників майже половина тверджень була сформульована так, що максимальний бал для кожного твердження був найнесприятливішим результатом. Прикладом таких питань є твердження «Гроші просто витікають з моїх рук». У тих, хто повністю згоден (5 балів), їхню фінансову поведінку не можна назвати свідомою. Такі запитання позначені R (зворотний). На основі запитань перед опитуванням було визначено чотири виміри особистості для дітей, п'ять - для дітей середньої школи та шість - для дорослих. Усі запитання в опитувальнику були віднесені до одного й лише одного виміру. Бали за запитання, що описують один вимір, підсумовувалися. Перед підсумовуванням оцінки запитань, позначених R, були помножені на -1. Підсумок балів за кожним виміром дав змогу описати фінансову особистість кожного респондента. Була використана мотивація по завершенні опитування: після відповіді на запитання респонденти отримали негайну оцінку своєї фінансової особистості на основі їх результатів у попередньо визначених областях особистісних рис. Для кожного параметра було створено дві категорії для оцінки: низький (нижче медіани) і високий (вище медіани) бали. Вони були описані окремо, і кожному респонденту було надано бал, що відповідає його результату у відповідній категорії. Основні характеристики трьох анкет узагальнено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Основні характеристики анкет на визначення типу фінансової особистості

Показники	Початкова освіта	Середня освіта	Доросле населення
Доступність анкети на сайті	з 2018 року	з 2021 року	з 2015 року
Кількість запитань	20	30	36
Кількість попередньо визначених вимірів	4	5	6
Кількість респондентів до 2022 року, осіб	15933	4471	22933
Методи дослідження	онлайн-анкета, 5-бальна шкала Лайкерта		
Дослідницька етика	добровільні та анонімні відповіді, відсутність демографічних даних		
Мотивація до завершення	миттєвий профіль після заповнення анкети		

Джерело: результати власних досліджень авторів.

Перш ніж проводити опитування на міжнародних онлайн-площадках, була переглянута методологія та внесені деякі незначні зміни в спосіб обчислення балів. Ці зміни не вплинули ні на формулювання та порядок запитань анкети, ні на результати оцінювання зібраних на даний момент відповідей. Зміни стосувалися лише використовуваних статистичних методів обробки даних. Перевірка внутрішньої узгодженості запитань була здійснена за допомогою коефіцієнту α -Кронбаха. Також було проведено підтверджуючий факторний аналіз попередньо визначених параметрів особистості.

Анкета для дорослих, як видно з табл.1, доступна безперервно з 2015 року. До початку обробки даних було зібрано 22 933 відповідей респондентів. Дитячу анкету, доступну з 2018 року, заповнили 15 933 респонденти. Третя анкета призначена для учнів середньої школи. Тут 4471 респондентів заповнили анкету з моменту її випуску в 2021 році. Враховуючи велику кількість запитань у вікових групах, було зроблено припущення про нормальність вибірки за допомогою центральної граничної теореми [14]. Через методологію процедури збору вибірки та формулювання запитань анкети репрезентативність вибірки не може бути підтверджена чи спростована. Зважаючи на відсутність питань щодо демографічних характеристик, описову статистику вибірки можна описати на основі балів фінансової особистості. Оскільки анкети для початкової освіти вже були оброблені за новою методологією, описову статистичну гістограму вибірки можна представити наступним чином (рис. 1).

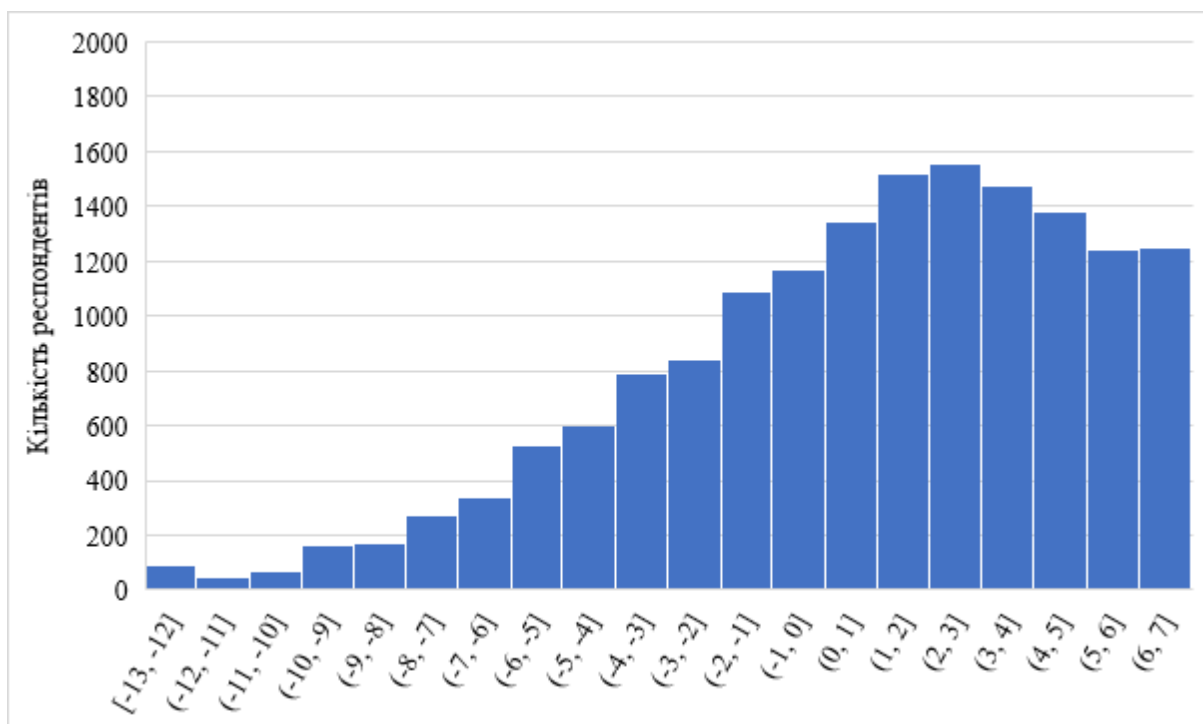


Рис. 1. Описова статистична гістограма вибірки фінансової особистості дітей.

Джерело: результати власних досліджень.

Головний висновок на основі гістограми полягає в тому, що результати опитування більшості дітей перевищують медіану, тому маємо більш сприятливу картину всієї вибірки дітей, ніж теоретично очікувані середні риси особистості.

Враховуючи те, що теоретична структура всіх трьох анкет однакова і лише кількість запитань різниться між віковими групами, для прикладу приведемо результати анкетування дітей. Значення внутрішньої узгодженості змінних представлено у табл.2.

Таблиця 2.

Внутрішня узгодженість особистості та її виміри

Фактор виміру	α Кронбаха
Економний(а)	0,622
Старанний(а)	0,398
Свідомий(а)	0,553
Поміркований(а)	0,624
Фінансова особистість (повний показник)	0,787

Джерело: результати власних досліджень.

Оскільки дана праця є дослідженням ставлення до проблеми (*an attitude survey*), прийнятною нижньою межею α -Кронбаха встановлено не звичайне очікуване значення 0,7, а значення 0,5 відповідно до [17]. Це очікування виправдалося для всіх вимірів, і значення α -Кронбаха для всієї особистісної конструкції вище загальноприйнятого значення 0,7.

Наступне питання полягає в дослідженні факторів. Попередньо визначені параметри особистості фактично відповідають результатам факторного аналізу, проведеного в теорії. Отже, потрібно перевірити, якою мірою сама вибірка виявляється апостеріорно придатною для теоретичної конструкції факторів. З цією метою слід було провести аналіз повної вибірки та перевірити її придатність для побудови факторів за допомогою тесту Кайзера-Майєра-Олкіна (КМО). Однак, такої необхідності не виникло, оскільки це вже зроблено при аналізі головних компонентів у звіті про дослідження. Тому було взято лише значення КМО зі звіту (0,872), яке відповідає статистичним очікуванням, та здійснено підтверджуючий факторний аналіз, розглядаючи параметри як фактори, а запитання, що їх вимірюють, як змінні. Ці статистичні дані наведені в таблиці 3.

Таблиця 3.

Статистика підходу підтверджуючого факторного аналізу

Тест на точність відповідності

χ^2	df	p			
18304	164	< .001			
Відповідність заходів		RMSEA 90% CI			
CFI	TLI	SRMR	RMSEA	Нижній	Верхній
0,705	0,658	0,0795	0,0833	0,0823	0,0843



Позначення:

RMSEA – середньоквадратична помилка апроксимації;

CFI – індекс порівняльної відповідності (значення можуть коливатися від 0 до 1);

TLI – індекс Такера–Льюїса;

SRMR – стандартизований середньоквадратичний залишок.

Таким чином, дослідження статистично підтвердили зручність використання опитувальника, тому немає методологічних перешкод для його інтернаціоналізації. На цій основі було визнано відповідність моделі адекватною.

Основні висновки дослідження за результатами опитування в Угорщині. При розробці опитувальника були створені попередньо визначені типи особистості, згадані вище. Проте шляхом статистичного аналізу зібраних відповідей (аналіз головних компонентів) ми змогли описати нову структуру особистості в кожній із трьох вікових груп. Загалом, можна охарактеризувати фінансову особистість дорослих за вісьмома параметрами, найбільш значущими серед яких є реактивність й орієнтація на порядок та сім'ю. Реактивність асоціюється з працьовитістю та ощадливістю, але ця риса особистості означає, що так дорослі діють лише тоді, коли проблема вже встановлена. Тому вони або не думають наперед, або не мають мотивації не допустити розвитку проблеми. Подібні моделі поведінки також виявляються в пасивно-старанному та байдужому аспектах особистості, а також у теперішньому ставленні до життя. На ці три групи припадає 53% загальної вибірки дорослих, які знаходяться в очікуванні проблем. Це висока частка, тому одним із найважливіших завдань фінансової освіти дорослих в Угорщині є розвиток проактивного мислення та мотивації діяти відповідно. Ще одна типова проблема для дорослих - надмірні і необдумані витрати. Відсутність свідомих заощаджень пов'язана з фінансовою вразливістю. До цієї категорії відноситься 32% всіх дорослих, яким також необхідно приділяти підвищену увагу. Разом ці дві групи складають 87% вибірки дорослих, тобто майже всі дорослі (9 із 10) потребують підвищення своєї фінансової грамотності (рис. 2).

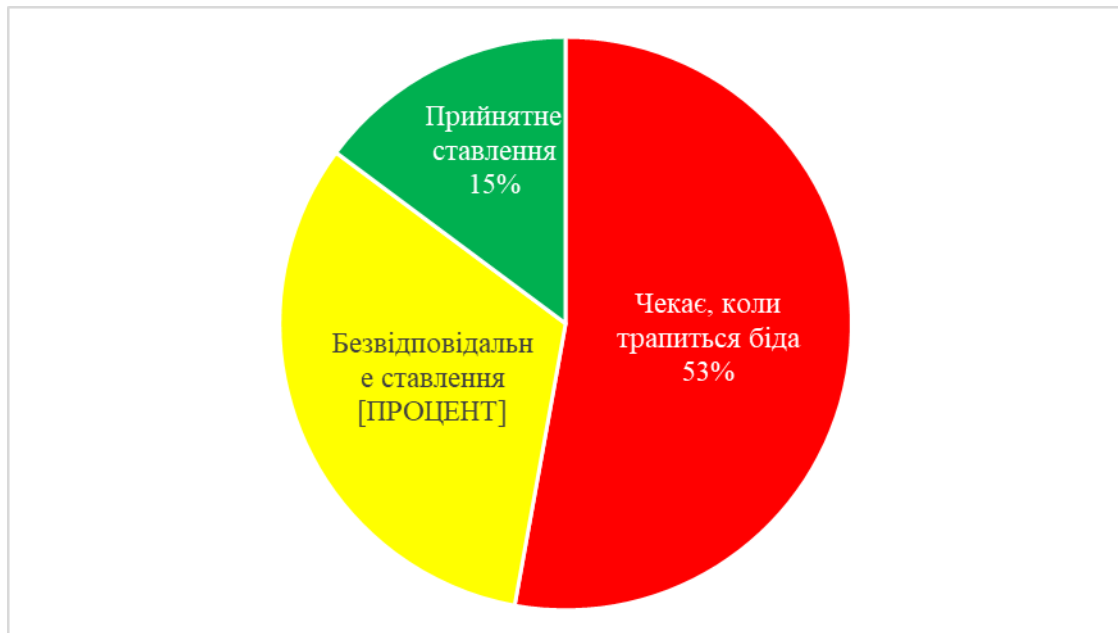


Рис. 2. Структура фінансової особистості дорослої категорії населення та ключові сфери фінансової освіти

Джерело: результати власних досліджень.

Вибірка учнів середньої школи має достовірно меншу кількість респондентів порівняно з дорослими ($n=4471$). Це пояснюється тим, що запуск анкетування відбувся у 2021 році. Проте, отримані результати вартують уваги. Особистість, сконструйована на основі відповідей у середній шкільній віковій групі, складається з семи вимірів. Як і у випадку з дорослими, ставлення до життя в сьогоденні виділено в окремий вимір. Як характерно для дорослої вікової групи, незалежність й інноваційні прагнення мають особливе значення і серед дітей, та розглядаються як самостійна риса особистості. Ці дві риси характерні для майже трьох чвертей респондентів середньої школи (незалежність - 58%, інноваційні прагнення - 16%, тобто всього - 74%). Цікаво, що значна частка (20%) респондентів цієї вікової групи взагалі не мають інноваційних нахилів і є фактично дуже консервативними.

Заглибившись далі у відповіді, зроблено висновок, що група, для якої фінансова незалежність важлива, є досить неоднорідною (рис. 3).

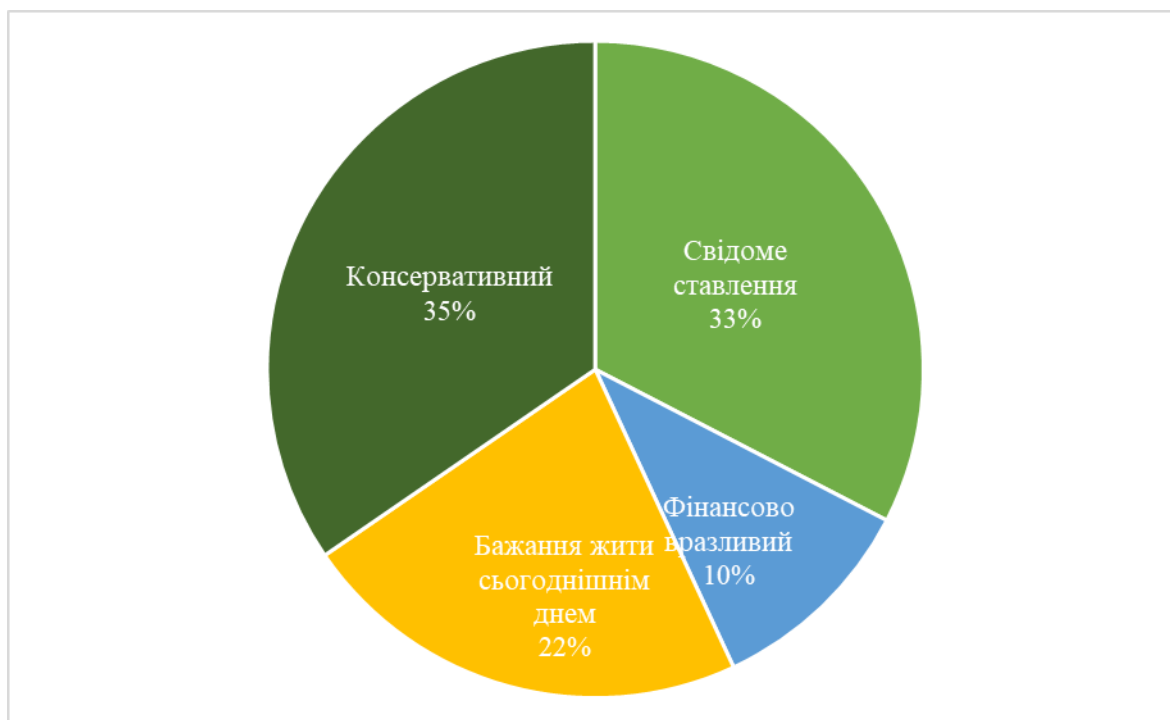


Рис. 3. Структуризація групи учнів середньої школи, які вважають фінансову незалежність важливою

Джерело: результати власних досліджень.

Із рис.3 видно, що серед досліджуваної категорії частка учнів, які пов'язують потребу у фінансовій незалежності з безвідповідальністю (бажання жити сьогоднішнім днем) та фінансовою вразливістю, становить майже 30%. Проте, несвідома незалежність небезпечніша, ніж відсутність власне фінансової автономії.

Емпірична особистісна структура відповідей дітей простіша, ніж у дорослих чи школярів. Тест складається лише з чотирьох вимірів. Однак варто відзначити, що дві з чотирьох рис особистості мають негативний ефект. Вони демонструють таке ж безвідповідальне, неусвідомлене витрачання коштів і життя сьогоднішнім, яке вже спостерігалось серед учнів середньої школи та дорослих. Ці дві форми поведінки більш поширені у 39% дітей, а решта 61% - характеризуються переважно усвідомленою (*conscious*) рисою (рис.4).



Рис. 4. Фінансова особистість дітей

Джерело: результати власних досліджень.

Однак, як показують результати анкетування, великий відсоток (40%) свідомих дітей або не наважуються прийняти рішення та діяти відповідно, або демонструють невинуватно наполегливу поведінку, не піклуючись про ризик зробити неправильне рішення. Обидва типи поведінки призводять до фінансових втрат. Це означає, як видно з рис.4., що лише 37% дітей виявляються добре фінансово адаптованими.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Отже, на основі емпіричного дослідження ідентифікації фінансової особистості населення Угорщини, можна констатувати наявність спільних рис фінансової поведінки в усіх вікових групах. На жаль, не всі можна трактувати як позитивні. Серед дорослих, учнів середньої школи та дітей є категорії, які бажають жити (чи живуть) поточним моментом, мають необачну та вразливу у фінансовому плані поведінку. Їх частка складає: 38% серед наймолодших дітей, 19% серед учнів середньої школи та 32% серед дорослої категорії населення. Фактор віку пояснює високий показник несвідомої поведінки серед дітей. Державна освіта за період дослідження продемонструвала позитивну динаміку у частині зменшення кількості безрозсудної молоді. Зростання частки осіб з необачною фінансовою поведінкою у дорослому віці говорить про те, що інформація та навички, отримані в процесі навчання, є недостатніми або неадекватно імплементаваними. Це демонструє важливість і необхідність підвищення рівня фінансової грамотності населення, набуття навичок правильної фінансової



поведінки та знань для всіх вікових категорій. Однак, це також свідчить про те, що, окрім знань, значний негативний вплив на формування фінансової особистості має соціальне середовище (наприклад, сімейні цінності і моделі поведінки).

У даному дослідженні представлені методологія та результати майже десятирічного дослідницького проєкту, реалізованого в Угорщині. Це дослідження має на меті розробити профіль фінансової особистості та забезпечити загальну відправну точку для наступних міжнародних порівняльних досліджень. Анкети вже перекладені англійською та українською мовами, але найближчим часом за допомогою зацікавлених іноземних партнерів планується запустити анкетування шведською, італійською, чеською та македонською мовами.

References

1. Bhargava, M., Sharma, A., Mohanty, B., Lahiri, M.M. (2022). Moderating role of personality in relationship to financial attitude, financial behaviour, financial knowledge and financial capability. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, Vol. 17, No. 6, pp. 1997-2006. <https://doi.org/10.18280/ijssdp.170635>
2. Çera, G., Phan, Q. P. T., Androniceanu, A., & Çera, E. (2020). Financial Capability and Technology Implications for Online Shopping. *E&M Economics and Management*, 23(2), 156–172. <https://doi.org/10.15240/tul/001/2020-2-011>
3. Chen, H., & Volpe, R. P. (1998). An Analysis of Personal Financial Literacy among College Students. *Financial Services Review*, 7(2), 107-128. [https://doi.org/10.1016/s1057-0810\(99\)80006-7](https://doi.org/10.1016/s1057-0810(99)80006-7)
4. Danes, S. M., & Hira, T. K. (1987). Money management knowledge of college students. *Journal of student financial aid*, 17(1), 4-16.
5. Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S., & Hess, J. (2018). *Global Findex Database 2017: Measuring Financial Inclusion around the World* (p. 151). International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1259-0>
6. Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., & Oudheusden, P. V. (2015). *2014 Global Findex Database: Measuring Financial Inclusion around the World* (p. 91).
7. Harrison, J.I. (2011), Interview with Mark Batey, R&D Director of E-Metrixx and Joint Chairman of the Psychometrics at Work Research Group at Manchester Business School, *Human Resource Management International Digest*, Vol. 19 No. 5, pp. 39-41. <https://doi.org/10.1108/09670731111153366>
8. Klapper, L., Lusardi, A., & van Oudheusden, P. (2018). *Financial Literacy Around the World: (No. 3313; p. 28)*. World Bank. https://gflec.org/wp-content/uploads/2015/11/3313-Finlit_Report_FINAL-5.11.16.pdf?x66755 (last accessed: 01.07.2023).
9. Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5-44., 52(1), 5-44. <https://doi.org/10.3386/w18952>
10. Moss, S. A., Ghafoori, E., & Smith, L. (2018). How to Prevent Unhelpful Personality Traits from Evolving into Unhelpful Financial Behaviors: The Benefits of Future Clarity. *Journal of Financial Therapy*, 9 (2) 2. <https://doi.org/10.4148/1944-9771.1166>
11. Németh E., Béres D., Huzdik K., Kovács P., & Sági Á. (2013). *Felmérés a felsőoktatás studying youth financial kultúrájáról [Survey on the financial culture in higher education, in Hungarian]* (ISBN: 978-615-5222-06-1; p. 73). State Audit Office of Hungary.
12. Opiniano, J., Tan, Y., Rudd, D.M., Remittance usage for rural hometown investing in the Philippines: A mixed methods study, *Geoforum*, Volume 139, 2023, 103679, ISSN 0016-7185, <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2023.103679>



13. Otto, P.E. (2010). Cognitive finance: data analysis with a behavioral edge. In: *Data Mining and Management* (Computer Science, Technology and Applications; ISBN 978-1-60741-289-2). Nova Science Publishers, Hauppauge, NY.
14. Polya, G. (1920). On the central limit theorem of the calculus of probabilities and the problem of moments. *Mathematical Journal*, 8(3-4), 171-181. <https://doi.org/10.1007/BF01206525>
15. Serido, J., Shim, S., & Tang, C. (2013). A developmental model of financial capability: A framework for promoting a successful transition to adulthood. *International Journal of Behavioral Development*, 37(4), 287–297. <https://doi.org/10.1177/0165025413479476>
16. Shanmugam, K., Chidambaram, V., & Parayitam, S. (2023). Relationship Between Big-Five Personality Traits, Financial Literacy and Risk Propensity: Evidence from India. *IIM Kozhikode Society & Management Review*, 12(1), 85–101. <https://doi.org/10.1177/22779752221095282>
17. T. Kárász, J., Nagybányai Nagy, O., Széll, K., & Takács, S. (2022). Cronbach's alpha: With or without it? *Hungarian Psychological Review*, 77(1), 81-98. <https://doi.org/10.1556/0016.2022.00004>
18. Wagner, J., & Walstad, W. B. (2023). Gender Differences in Financial Decision-Making and Behaviors in Single and Joint Households. *The American Economist*, 68(1), 5–23. <https://doi.org/10.1177/05694345221076004>
19. Xu Y., Beller A. H., Roberts B. W., Brown J. R., Personality and young adult financial distress, *Journal of Economic Psychology*, Volume 51, 2015, Pages 90-100, ISSN 0167-4870, <https://doi.org/10.1016/j.joep.2015.08.010>
20. Moskalenko V.V. Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia dynamiky identychnosti osobystosti u zminenii sytuatsii (strukturno-funktsionalnyi analiz): prepyrnt. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. 2023. 42 s. [in Ukrainian].

УДК 330
А19

Acta Academiae Beregsasiensis. Economics : наук. журн. / редкол. : Р. Бачо, Н. Пойда-Носик, В. Макарович; Закарпат. угор. ін-т ім. Ф. Ракоці ІІ. Берегове, 2023. Вип. 3 (2023). 401 с. Текст укр., англ., угор.

ISSN 2786-6734 (Print)
ISSN 2786-6742 (Online)

Науковий журнал „Acta Academiae Beregsasiensis. Economics” розрахований на науковців, докторантів, аспірантів, практиків та широкого кола читачів, які цікавляться проблематикою в галузі економічних наук.

Відповідальність за зміст і достовірність публікацій покладається на авторів. Точки зору авторів публікацій можуть не співпадати з точкою зору редколегії.

Технічна редакція:
Вікторія МАКАРОВИЧ

Відповідальний за випуск:
Роберт БАЧО

Коректура англomовного тексту
Ніна ПОЙДА-НОСИК

Обкладинка:
Габор ПОТОКІ
УДК:

Бібліотечно-інформаційний центр «Опаці Черє Янош» при
Закарпатському угорському інституті імені Ференца Ракоці ІІ

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія KB №25089-15029P від 08.11.2021 р.

Засновник наукового журналу:
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ.
Адреса: 90200 м. Берегове, пл. Кошута, буд.6.
Офіційний сайт наукового журналу:
<https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe>

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ, 90202, м.Берегове, пл. Кошута, буд.6. (E-mail: aab-economics@kmf.org.ua), Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК7637 від 19 липня 2022 р.

Друк: ТОВ «РІК-У» (адреса: вул. Гагаріна 36, м.Ужгород, 88000. E-mail: print@rik.com.ua). Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК5040 від 21 січня 2016 р.

Підписано до друку 20.09.2023.
Шрифт «Times New Roman».
Папір офсетний, щільністю 80 г/м².
Друк цифровий. Ум. друк. арк. 27,46.Формат 70x100/16.
Замовл. №456. Тираж 50.